

Arnau de Vilanova, la filosofia i la sentència condemnatòria de les seves obres (Tarragona, 1316)¹

Jaume Mensa i Valls

Universitat Autònoma de Barcelona

Membre del grup de recerca Filosofia i Cultura (Universitat Ramon Llull)

Jaume.Mensa@uab.cat

Resum

La sentència inquisitorial de les obres d'Arnau de Vilanova (Tarragona, 1316) atribuïa a l'*Apologia*... una condemna de la filosofia i dels teòlegs que n'havien fet ús. En aquest article, l'autor confronta el text de la sentència amb l'*Apologia*...: no hi ha en aquesta obra les tesis que els autors de la sentència li atribueixen. En les conclusions, l'autor proposa unes analogies entre el pensament mèdic i el filosòfic i teològic d'Arnau de Vilanova.

Paraules clau: Arnau de Vilanova, *Apologia*..., filosofia, «philosophantes», sentència de Tarragona (1316).

Abstract. *Arnau de Vilanova, the philosophy and the inquisitorial sentence (Tarragona 1316)*

Arnau de Vilanova's inquisitorial sentence (Tarragona, 1316) attributed to the *Apologia*... a disapproval of the philosophy and of the theologians that had made use of it. In the present paper, the author confronts the text of the sentence with the *Apologia*...: in this work there are no such thesis as those attributed to it by the authors of the sentence. In the conclusions, the author propounds some analogies between Arnau de Vilanova's medical and philosophical and theological thinking.

Key words: Arnau de Vilanova, *Apologia*..., philosophy, «philosophantes», Tarragona's sentence (1316)

Sumari

1. Objectiu	3. Conclusió
2. La sentència de Tarragona i l' <i>Apologia</i> ... d'Arnau de Vilanova	4. Bibliografia

1. Agraïixo a l'amic i col·lega prof. Sebastià Giralt la lectura atenta que ha fet d'aquest article i les seves observacions.

1. Objectiu

Traspassats Arnau de Vilanova (†1311) i sobretot el seu protector Climent V (†1314), papa que havia reservat a la Santa Seu l'examen i el judici de les obres diguem-ne teològiques i espirituals d'Arnau de Vilanova², i definides les línies del nou pontificat de Joan XXII, que tan negatiu fou per als «espirituals», el dia 6 de novembre de 1316 una comissió inquisitorial reunida a Tarragona dictà sentència condemnatòria contra diverses tesis i obres d'Arnau de Vilanova³. Una de les tesis condemnades es refereix directament a la filosofia⁴:

Item dampnamus libellum cuius titulus est: *Apologia*, incipit: *Ad ea quae per vestras litteras*: ubi condempnat studium philosophiae, et doctores theologicos qui aliquid de philosophia posuerunt in suis operibus. Quod dicimus temerarium et periculosum in fide, quia videtur condempnare Augustinum, Jeronimum, et alios doctores per Ecclesiam canonizatos, qui eundem modum tenuerunt⁵.

La sentència exigia que tothom qui posseís algun dels escrits condemnats d'Arnau de Vilanova l'havia de presentar. Com a conseqüència d'aquesta sentència, en terres catalanes s'han conservat poquíssims manuscrits d'obres arnaldianes. Per contra, la sentència condemnatòria ha estat profusament divulgada: el seu contingut passà als manuals dels inquisidors i posteriorment a les primeres històries de la filosofia i altres obres de caràcter general⁶. Durant molts anys els estudiosos reconstruïren el pensament d'Arnau de Vilanova a partir de la sentència que el condemnava. Després de més d'un segle d'estudis arnaldians, i sobretot després de les edicions de J. Carreras i Artau, M. Batllori i particularment de J. Perarnau, ja és força significatiu el nombre d'obres arnaldianes disponibles i comença a ser possible una reconstrucció del pensament arnaldia a partir de les seves pròpies obres⁷. En concret, l'*Apologia de versutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem* (en endavant *Apologia*...), l'obra condemnada en el text acabat de reproduir de la sentència de Tarragona, ha estat objecte d'una acurada edició crítica (el manuscrit pres com a base és l'esmentat Vat. Lat. 3824), de Josep Perarnau⁸.

2. El còdex Vat. Lat. 3824, de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, ha conservat totes les obres espirituals d'Arnau de Vilanova escrites fins a l'any 1305. Per a la bibliografia sobre Arnau de Vilanova, cf. MENSA (1994); i MENSA-GIRALT (2003).

3. La sentència de Tarragona fou transcrita del document de l'Arxiu Episcopal de Tarragona en el segle XVII per J. Blanch i editada per Icart: BLANCH (1951), p. 185-189; i en el segle XIX fou transcrita per VILLANUEVA (1851), p. 320-329, de la còpia conservada llavors en el convent de Santa Caterina de Barcelona. MENÉNDEZ Y PELAYO (1948), p. 316-322; SANTI (1985), p. 1006-1010; i SANTI (1987), p. 283-289, han reproduït —amb correccions— el text de Villanueva. Les citacions del text de la sentència les faré segons SANTI (1987).

4. SANTI (1987), p. 286.

5. N'hi ha una segona que, indirectament, també hi al·ludeix: «Item dampnamus libellum qui intitulatur: *Alia informatio beguinorum*, et incipit: *Als cultivadors de la evangelical pobrea*. Ubi dampnat omnes scientias praeter theologiam», SANTI (1998), p. 288.

6. Hom trobarà algunes indicacions en aquest sentit dins: MENSA (1996), p. 130, notes 4 i 7.

7. Cf. MENSA (1998); MENSA-REQUESENS (2006).

8. Cf. PERARNAU (2001a) i (2002).

En aquestes pàgines ens proposem de contrastar el text reproduït de la sentència condemnatòria amb l'obra d'Arnaud de Vilanova, l'*Apologia*... L'objectiu, doncs, és doble: d'una banda, sistematitzar el pensament d'Arnaud de Vilanova sobre l'ús de la filosofia per part del teòleg tal com és expressat en l'*Apologia*...; de l'altra, esbrinar fins a quin punt la tesi que la sentència de 1316 atribueix a Arnaud de Vilanova és realment d'Arnaud de Vilanova (*Apologia*...). Finalment, en un apartat dedicat a conclusions, ens preguntarem si els resultats de la nostra anàlisi concorden o no amb els que va obtenir el professor Josep Perarnau en estudiar la tesi condemnada de l'*Alia informatio beguinarum*, tesi que, com hem vist (cf. *supra* nota 5), indirectament, també està relacionada amb l'estudi de la filosofia (cf. *infra* nota 53); també procurarem de situar la sentència de Tarragona de 1316 en el context d'enfrontament entre dues formes oposades de pensar, dos sistemes de pensament; i, per acabar, a tall d'hipòtesi, per tal d'intentar explicar algunes característiques peculiars de la teologia arnaldiana, formularem unes analogies entre el pensament mèdic d'Arnaud de Vilanova i el seu pensament espiritual.

2. La sentència de Tarragona i l'*Apologia*... d'Arnaud de Vilanova

La sentència de Tarragona de 1316 atribueix a l'*Apologia*... d'Arnaud de Vilanova: a) una condemna de l'estudi de la filosofia; b) i dels doctors-teòlegs «qui aliquid de philosophia posuerunt in suis operibus»; c) la qual cosa és qualificada de «temerària i perillosa *in fide*»; d) perquè sembla condemnar autors com sant Agustí i sant Jeroni i altres teòlegs canonitzats per l'Església.

Analitzarem, doncs, un per un aquests elements. Atès, però, que Arnaud de Vilanova tracta de l'estudi de la filosofia per part del teòleg sobretot en la primera part de l'*Apologia*..., abans farem un resum de les idees principals d'aquesta part.

2.1. L'*Apologia*..., la filosofia i els doctors-teòlegs

D'una banda, l'*Apologia*..., escrita a Girona a les acaballes de l'any 1302, pot ser considerada com el darrer escrit arnaldia de la polèmica amb els professors de París; però, d'una altra banda, també dona resposta a tot un seguit de noves objeccions formulades contra el missatge escatològic arnaldia sobretot per persones d'ordes religiosos, especialment pels dominics-tomistes. En aquest sentit, l'*Apologia*... marca un punt d'inflexió en l'evolució de la polèmica escatològica: és el primer tractat escrit contra els «pseudoreligiosos»⁹. Arnaud de Vilanova fou informat pel seu amic mestre Jaume Blanc, canonge de Digna,

9. Per a una visió global de la polèmica entre Arnaud de Vilanova i els professors de París i els dominics catalans i provençals, i particularment sobre els arguments i les argumentacions utilitzats, vegeu MENSA (1998). Vegeu, també, PERARNAU (2001a), p. 1-56. Per als fets de París, cf. McVAUGH (1982 i 2006) i PERARNAU (2001b); i, sobre l'estructura del *De tempore adventus Antichristi*, PERARNAU (2001c).

d'un conjunt de noves objeccions contra el seu missatge apocalíptic; com a resposta a aquestes objeccions, escriu l'*Apologia*..., adreçada al mateix Jaume Blanc. L'*Apologia*..., doncs, segons que proposa el seu editor, Josep Perarnau, estaria dividida en quatre parts: una primera que és resposta a les velles objeccions, és a dir, a les dels professors de París; una segona, de resposta a les noves objeccions (dominics); una tercera, en la qual Arnau de Vilanova desqualifica aquests nous objectors; i una darrera, la quarta, en la qual emmarca la polèmica amb els professors de París i amb els religiosos en una perspectiva escatològica¹⁰.

Resumim, doncs, la primera part de l'*Apologia*... Els «doctors de la llei», és a dir, els professors de París en la formulació irònica d'Arnau de Vilanova, no entenen el missatge escatològic arnaldia perquè Déu «amaga aquestes coses als savis i entesos i les revela als senzills» (Mt XI,25) i ells mateixos, els professors de París, encara hi afegeixen dos obstacles més, la presumpció i l'enveja, especialment envers els més senzills. Així doncs, es compleixen en ells les paraules del salmista: «alienati a vulva, et errantes ab utero»¹¹. La sagrada escriptura és la porta (*vulva*) de l'úter de l'Església triomfant. Els «teòlegs moderns» s'aparten de la Sagrada Escripura i de l'úter de la caritat. En el mirall de la Sagrada Escripura hom pot veure reflectides les seves desviacions: quan els «teòlegs moderns» s'exerciten en tota mena de consideracions filosòfiques i proven de demostrar filosòficament la veritat teològica, no volen ser més grans que l'apòstol Pau, el qual afirmà que havia anunciat l'evangeli sense cap mena d'ostentació d'eloqüència o de saviesa¹², i que havia decidit «no conèixer res més que Jesucrist i encara crucificat» (1 Co II,2)¹³? No els anatematitza l'Escripura? No s'allunyen de la saviesa de la pietat de Crist¹⁴?

10. Aquestes quatre parts es corresponen respectivament amb les pàgines/línies 57/6-74/242, 74/243-113/900, 113/901-147/1498 i 147/1499-151/1592 de l'edició de PERARNAU (2001a).

11. Salm LVIII,4: «Alienati sunt peccatores a vulva; erraverunt ab utero, locuti sunt falsa».

12. 1 Co II,1: «Per això, germans, quan vaig venir a vosaltres us vaig anunciar el disegni de Déu sense cap ostentació d'eloqüència o saviesa».

13. *Apologia*..., 62/60-71, PERARNAU (2001a): «Comparetur igitur primo exercitium doctrinale ipsorum ad documenta sacra. Nonne legistis Apostolum se fateri quod nichil iudicavit se «scire ... nisi Jhesum Christum et hunc crucifixum» [1 Co II,2], et quod reliqua omnia detrimentum fecit aut reputavit, et est arbitratus ut stercora propter Christum et karitatem ipsius, que omni scientie supereminet? Et iterum, quod veritatem Christi non docuit in persuasibilibus humane sapientie verbis, sed in simplicitate coram Deo, et sicut ex Deo in Christo locutus est? Nunquid ergo videtur vobis quod illi uolunt esse maiores Apostolo quantum ad scibile et modum doctrine, qui, relicta sapientia pietatis Christi, se exercitant in considerationibus philosophicis et veritatem theologicam nituntur philosophice demonstrare?». El text, tal com diu el mateix Arnau de Vilanova en les primeres paraules, està estructurat en forma de comparació entre una situació de fet (els teòlegs que deixen de banda la veritable saviesa i s'exerciten en consideracions filosòfiques) amb el principi que sant Pau s'aplicava a si mateix (decidir de no conèixer res més que Jesucrist i encara crucificat). El resultat de la comparació és preguntar-se si aquests teòlegs no volen arnar més enllà que el mateix sant Pau.

14. *Apologia*..., 63/72-76, PERARNAU (2001a): «Iterum, cum Scriptura [Js VII,21.24-25] testetur illos anathemate superne Jherusalem prophanari, qui regulam auream, per quam designatur humana philosophia, retinent ut Nachor, et qui muros Jericho reparant, per quos

Ja que l'apòstol Pau va dir «que ningú no s'enganyi a si mateix! Si entre vosaltres algú es té per savi en les coses d'aquest món, que es faci ignorant per tal d'arribar a ser realment savi. Perquè, als ulls de Déu, la saviesa d'aquest món és un absurd» (1 Co III,18.19a), ¿com es conforma a aquestes paraules el teòleg que dedica la major part del seu temps a estudiar, entendre, investigar, etc., els llibres de filosofia¹⁵? Si la doctrina de Pau és recta quan adverteix que «no vulgueu saber més del que convé saber» (Ro XII,3)¹⁶, i quan aconsella de la manera següent: «Per tant, germans, què cal fer? Quan us reuniu, que cadascú doni el que té: un salm, un ensenyament, una revelació, el do de parlar en llengües o bé d'interpretar-les; però que tot serveixi per edificar els altres» (1 Co XIV,26)¹⁷, que diguin aquells teòlegs que disputen qüestions, de les quals res no és possible de conèixer ni per experiència humana ni per fe, de quina manera edifiquen el pròxim i si no s'allunyen de la saviesa de la pietat de Crist i de la teologia que van ensenyar els apòstols¹⁸. No parla d'ells l'Es-criptura quan diu que «Deus fecerit hominem rectum, et ipse miscuerit se infinitis quaestionibus» (Coh VI,30)¹⁹?

mundane sapientie uigor significatur, nunquid a sapientia pietatis Christi tales alienantur?». Arnau de Vilanova aplica un text de l'Antic Testament als teòlegs; la conclusió no té una forma assertiva ans de pregunta. La interpretació de la «regula aurea» com a «humana philosophia» també es troba en la *Glossa ordinaria* (Migne 1852, col. 511c-d).

15. *Apologia...*, 63/77-84, PERARNAU (2001a): «Rursum, cum dicat Apostolos quod placuit Deo non per sapientiam mundi huius, sed "per stultitiam predicationis saluos facere credentes", et idcirco suadeat dicens quod: "Si quis uidetur sapiens in hoc seculo, stultus fiat ut sit sapiens", quomodo huic eloquio se conformat theologus ille, qui maiorem temporis partem expendit, uel in discendis philosophicis documentis, uel intelligendis aut exponendis aut perscrutandis eorum scripturis, et qui posteros suos in hanc curiositatem precipitat incessanter?». El text té l'estructura d'un sil-logisme bíblic, la premissa major del qual estaria formada per dues frases de sant Pau, la premissa menor per la descripció d'una situació de fet atribuïda als teòlegs, i la conclusió, en forma de pregunta.
16. Ro XII,3: «Dico enim per gratiam quae data est mihi, omnibus qui sunt inter vos: non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem».
17. 1 Co XIV,26: «Quid ergo est, fratres? Cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad aedificationem fiant».
18. *Apologia...*, 63/85-64/95, PERARNAU (2001a): «Preterea, si Apostoli doctrina sit recta quando fideles uniuersaliter admonet "non plus sapere quam oportet sapere", tantumque oporteat sapere quantum sufficit ad salutem sui uel edificationem proximi in fide et karitate, clamante Apostolo quod "omnia ad edificationem fiant", dicant illi theologi, qui questiones disputant curiosas, "plectentes et textentes subtilia" circa considerationes intentionales tantummodo, ad quarum realitatem nec fides catholica nec humana experientia potest manuducere intellectum, quantum confert eorum saluti, uel quantum edificant proximum, talia docendo et pertractando, et quantum elongentur a sapientia pietatis Christi et a theologia, quam docuerunt Apostoli et eorum sequaces». També en aquest cas hi ha un sil-logisme bíblic: la premissa major és formada per dos textos de l'apòstol Pau, la menor és una situació de fet atribuïda als teòlegs, i la conclusió en aquest cas té forma d'interrogació indirecta. Tampoc no hi ha en aquest cas cap condemna, per utilitzar la paraula que la sentència de Tarragona atribueix a Arnau de Vilanova, ans una pregunta indirecta.
19. *Apologia...*, 64/96-104, PERARNAU (2001a): «Et animauertant utrum de ipsis loquatur Scriptura, cum dicit "quod fecerit Deus hominem rectum, sed ipse immiscuit se infinitis

Si Pau (1 Tm 3-5.11) digué:

Els qui ensenyen doctrines incorrectes en comptes d'adherir-se a les sanes paraules de nostre Senyor Jesucrist i a la doctrina manifestada en la pietat, estan engegats per l'orgull i no entenen res. Aquests pateixen del mal de les discussions i les disputes. D'aquí neixen enveges, discòrdies, injúries, sospites malignes, altercats de gent que té l'enteniment malmès, allunyada de la veritat, que es mira la pietat com un negoci [...] Però tu, home de Déu, fuig de tot això. Cerca el bé, la pietat,

queda clar que (els professors de París) no són veritables teòlegs, és a dir «scolars Christi» que cerquen la pietat²⁰, ans pseudoteòlegs, perquè es dediquen a elucubracions mentals i subtilitats filosòfiques que no tenen res a veure amb la finalitat de la religió catòlica, la pietat²¹. Que diguin, doncs, si no s'allunyen del camí de Déu, quan deixen de meditar la paraula de Déu i s'omplen el pit de qüestions. Que vegin si fan cas de les paraules següents de sant Pau: «digueu tots junts salms, himnes i càntics de l'Esperit, cantant al Senyor i lloant-lo en el vostre cor» (Ef v,19)²². Que diguin com es conformen a aquelles paraules de l'Escriptura: «grava en el teu cor les paraules dels manaments que avui et dono, inculca-les als teus fills, medita-les a casa i tot fent camí, quan

questionibus". Quid enim scientia de talibus ad beatitudinem conferet, cum dicat Apostolus quod uiatorum "scientia destruetur", etiam in illis cognoscibilibus, que disponunt ad beatitudinis terminum? Potestis animadvertere quantum habeat de sapientia Christi, uel quo spiritu deducatur, aut qua sapientia reguletur qui plus uult scire quam Apostolus uolerit uel docuerit expedire. Nam quo zelo uel spiritu possunt circa talia occupari, non lateat etiam ydiotas». Arnau de Vilanova aplica una situació descrita en un text bíblic als teòlegs. També té forma d'interrogació indirecta (introduïda per «utrum» en el primer cas o «quantum» en el tercer) o directa (segon cas).

20. 1 Tm VI,3-5.11: «Si quis aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, et ei, quae secundum pietatem est, doctrinae: superbus est, nihil sciens, sed languens circa quaestiones, et pugnas verborum: ex quibus oriuntur inuidiae, contentiones, blasphemiae, suspiciones malae, conflictationes hominum mente corruptorum, et qui veritate privati sunt, existimantium quæstum esse pietatem [...] Tu autem, o homo Dei, haec fuge: sectare vero iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem».
21. *Apologia...*, 65/105-111, PERARNAU (2001a): «Intelligentibus quoque patet tales non esse ueros theologos, cum illi tantummodo ueri sint, quos fore constat scolares Christi. Sed illi, secundum Apostolum solum existunt de scola Christi, qui se exercent ad pietatem. Quapropter intelligentibus non est dubium eos fore pseudotheologos, qui ad loquacitatem et ad intentionales ac philosophicas subtilitates, qui nichil prosunt ad finem religionis catholice, se exercent». També en aquest cas es tracta d'un sil·logisme bíblic: la premissa major és un text de sant Pau; la premissa menor, una situació de fet, i la conclusió. Observem que hi ha un canvi d'ordre: Arnau de Vilanova afirma la conclusió, i després la demostra. En aquest cas hi ha una conclusió assertiva: són falsos teòlegs.
22. *Apologia...*, 65/115-66/120, PERARNAU (2001a): «Videant quoque utrum alienentur a uia Dei, quorum studium non est uerba diuini uoluminis imprimere mente, queam admodum faciebant sancti, sed pectus suum questionibus adimplere. Quomodo etiam seruant illud quod monet Apostolus, scilicet, quod "in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus" sibi ipsis, scilicet, in studio priuato, loquantur, se ipsos docentes et commentantes per illa». Es tracta d'una interrogació indirecta basada en una comparació entre una situació de fet i un text bíblic.

te'n vagis al llit i quan et llevis» (Dt VI,6-7) o «tingues sempre als llavis aquest llibre de la Llei: repassa-la de nit i de dia, per complir tot el que hi ha escrit» (Js I,8), si, en comptes d'estudiar la Bíblia, multipliquen els problemes, formen sil·logismes i trenen arguments²³. Aquests teòlegs, en comptes de meditar les paraules de la Llei, només tenen al cap les d'Aristòtil i els altres filòsofs²⁴.

Són teòlegs sense caritat que «mosseguen» injustament afirmacions que són «possibles veritats», com les tesis escatològiques arnaldianes: són assertions catòliques perquè no es basen en documents filosòfics —és més, anatematitzen aquest procediment— sinó en el text sagrat i en revelacions divines. També són catòliques quant a la finalitat: promouen la caritat²⁵. Així, doncs, aquells teòlegs «ambulant in tenebris».

23. *Apologia...*, 66/121-130, PERARNAU (2001a): «Cumque gloriantur sedentes in cathedra quod, clauso uolumine, quasi fitones de uentre suo, possunt multiplicare problemata, sillogismos formare, ac texere argumenta, uideant quomodo se conformant Scripture dicenti: "Verba Legis erunt scripta in corde tuo, et meditaberis in eis sedens in domo tua, ambulans in itinere, dormiens, atque consurgens". Et alibi: "Volumen Legis non recedat de ore tuo, sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, ut custodias et facias que scripta sunt in eo". Videat igitur unusquisque ipsorum, si per huiusmodi exercitium doctrinale custodit et facit que in Dei uolumine continentur». Com en la nota anterior, també en forma interrogativa indirecta, Arnau de Vilanova confronta una situació de fet dels teòlegs amb dos textos bíblics.

24. *Apologia...*, 66/131-138, PERARNAU (2001a): «Et quod si theologus ita docens uolerit esse "de populo alti sermonis" [Is XXXIII,19], intendens docere magnos, uideat si discedit a uia Dei, qui per Ysaïam aduersus doctores clamat: "Vbi est litteratus, vbi est Legis uerba ponderans? Vbi est doctor paruulorum?" [Is XXXIII,18]. Vnde, si uerba ponderent Aristotelis et aliorum philosophorum, nunquid a uulua noscentur alienari et clausuras eius non intueri uel ignorare? Si uero cupiditas inanis glorie trahit ipsos ad supradicta, constat errare ab utero karitatis uel deuiare». En forma interrogativa directa, Arnau de Vilanova confronta situacions de fet amb afirmacions extretes de textos bíblics.

25. *Apologia...*, 66/139-69/168, PERARNAU (2001a): «Sed in proposito notorium est quod karitas et, per consequens, omnis perfectio religionis catholice discessit ab eis. Et primo clarescit istud per assertiones quas mordent et quas impugnare nituntur. Quoniam bene scitis, quemadmodum audiistis, fuisse pronunciatum a maioribus uiris mundi quod assertiones de ultimis temporibus seculi, quas per ministerium uestrum presentaui Romane sedi (et exinde disseminate sunt per omnes catholicorum prouincias), et maxime assertio de tempore Antichristi, possibilis ueritatis sunt, et sub ratione possibilis tantum fuerunt scripture. Nec impugnatores, aut illi de quibus scripsistis, uel alii, possunt istud negare ullo modo, quoniam insanus esset quicumque uellet asserere quod non verificabuntur, quia de futuris ete maxime pendentibus a supernaturalibus causis, soli Deo relinquitur certitudo.

Scitis etiam quod predictae assertiones catholice sunt, quia nullo modo innituntur filosoficis documentis, ymo illum processum anathemizant, sed innituntur textui sacri canonis et reuelationibus diuinis, pie et caritatiue expositis, zelo uidelicet salutis fidelium, ut ab amore seculi huius procul uerissimili terrore pellantur, et terrena fetinent contempnere, desiderando celestia, quod est finis predicationis euangelice uel doctrine.

Quis ergo fidelium non cognoscat illvm a caritate nudatum et inimicum euangelice pietatis, qui studiose impugnât assertiones possibilis ueritatis, que non tantum catholice sunt in materia et in forma, sed etiam fine?

Nonne de substantia caritatis, ut ait Apostolus, est congaudere ueritati, et maxime utili ad finem doctrine Christi? Quis bubulcus ignorat quod sic dicere, scilicet: "Possibile est, sicut uidentur sonare Scripture, quod infra hoc centenarium Antichristi persecutio superueniet", plus proderit ad finem predictum quam oppositvm affirmare?».

Fins aquí, doncs, la primera part de l'*Apologia*... Hi ha, però, ja en la segona part, un fragment, que encara que no es refereixi als adversaris parisencs d'Arnau de Vilanova, sinó als nous adversaris d'ordes religiosos, també tracta de l'ús de la filosofia. El text diu:

Per quod etiam illorum deliramentum est euidentiū, quando dicunt: «Talis doctor noster famosus et celebris determinat oppositū, uel in *Quarto Sententiarum*, uel in tali *Summa*, aut in tali scripto». Duobus modis potestis cognoscere quod delirant propter maliciam supradictam: tum quia non uident quod sicut ipsi respuunt credere quod a paruulis traditur, sic eis obici poterit quod sui doctores non intellexerunt; tum quia scitur quod fuerint aut theologi philosophantes aut philosophi theologizantes, sicut patet ex stilo suarum editionum, et utrique istorum adulteri sunt in sapientia Christi, et uerbum Dei adulterantes; tum etiam quia ipsi non audebunt asserere nec possent probare quod illis doctoribus suis fuerint patefacti omnes intellectus sacrorum eloquiorum aut principales²⁶.

Arnau de Vilanova immediatament abans d'aquest fragment es queixa del fet que els falsos religiosos, que cada cop s'aniran identificant d'una manera més clara amb els dominics, estan afectats d'un «uulnus naturalis discretionis» que els impedeix de veure que «sicut homines naturaliter non possunt aliud ydioma intelligere quam id quod didicerunt, sic etiam in qualibet facultate discipuli non intelligunt nisi que didicerunt a suis doctoribus»²⁷. I tot seguit trobem el text citat. Franz Ehrle suggerí que el «doctor noster famosus et celebris» és Tomàs d'Aquino²⁸.

Fet, doncs, el resum de la primera i d'un fragment de la segona part de l'*Apologia*..., analitzem els diversos elements del text reproduït al començament d'aquestes pàgines de la sentència de Tarragona de 1316.

2.2. Condemna Arnau de Vilanova l'estudi de la filosofia en l'*Apologia*...?

Diguem d'entrada que el tema de l'*Apologia*... no és ni l'estudi de la filosofia ni la mateixa filosofia, ans uns teòlegs i la seva teologia. Sempre que Arnau de

26. *Apologia*..., 80/307-81/318, PERARNAU (2001a). En aquest text Arnau de Vilanova qualifica de «teòlegs filosofants» o «filòsofs teologitzants» els seus adversaris. En conseqüència, adulteren la saviesa de Crist, és a dir, els textos bíblics, amb reflexions filosòfiques. Més endavant tornarem a parlar d'aquestes expressions.

27. *Apologia*..., 80/302-305, PERARNAU (2001a). FORTUNY (1989 [1991]), p. 27-29, comenta el text citat.

28. EHRLE (1920), p. 490 i 496-497; cf. també PERARNAU (2001a), p. 80. EHRLE (1920) estudià i reproduí en apèndix (p. 498-501) alguns fragments de les obres arnaldianes contingudes en el Vat. Lat. 3824 sobre Tomàs d'Aquino. L'objectiu principal d'Ehrle és, com indica el subtítol de l'article, fer un «contributo alla storia della scuola Tomistica», contribució que consisteix a aportar els testimonis més antics sobre els «tomistes», testimonis, doncs, que sortiren de la ploma d'Arnau de Vilanova (potser a proposta de Jaume Blanc). Ehrle considera «una meraviglia che anche al "frater Thomas" tocasse una di queste parole enfatiche!» d'Arnau de Vilanova.

Vilanova parla de filosofia ho fa en el context del seu ús o estudi en àmbit teològic. Com a molt la frase que trobem en l'*Apologia*... és la següent: «predicte assertiones catholice sunt, quia nullo modo innituntur filosoficis documentis, ymo illum processum anathemizant»²⁹. Ara bé, les «predicte assertiones» són les pròpies tesis escatològiques, és a dir, les relatives a la possibilitat de conèixer prèviament els darrers temps, i el procés o procediment «anatematitzat» és qualsevol procediment que no es basi en la Bíblia³⁰. No hi ha, doncs, cap «anatema» contra la filosofia. Només hi ha una desqualificació d'aquelles previsions escatològiques basades en elucubracions filosòfiques. A més, remarcuem, Arnau de Vilanova s'està referint al seu propi càlcul³¹. En la mateixa *Apologia*... Arnau de Vilanova cita positivament els filòsofs, al costat dels teòlegs o els sants³². No hi ha, per tant, cap condemna de la filosofia ni de l'estudi de la filosofia.

Com cal entendre, doncs, la «condemna de l'estudi de la filosofia»? Atès que, com hem vist, no es pot entendre literalment i absoluta, si hom vol trobar un sentit a la tesi que la sentència de Tarragona atribueix a Arnau de Vilanova, només queda la possibilitat d'interpretar-la com l'afirmació general i abstracta (és a dir, com la desqualificació de l'estudi de la filosofia en l'àmbit de la teologia) que seguidament aplica als doctors teòlegs «qui aliquid de philosophia posuerunt in suis operibus». Hom haurà, doncs, de sobreentendre, més enllà de —o fins i tot contra— la literalitat del text de la sentència, que l'estudi de la filosofia condemnat només és l'estudi de la filosofia per part del teòleg.

29. *Apologia*..., 68/152-154, PERARNAU (2001a).

30. Per a les «predictae assertiones» a les quals es refereix ara Arnau de Vilanova, cf. *De tempore adventus Anticristi*, 143/395-410, 153/841-872, 156/966-969; 158/1046-1047; 169/1495-1509, ed. PERARNAU (1988-1989); o, p. ex, *De mysterio cymbalorum*, 71/307-72/312, ed. PERARNAU (1988-1989): «Sed utrum possibile sit de ultimis temporibus seculi determinatam habere notitiam secundum aliquam numeri rationem, scire debent catholici quod nequaquam per coniecturas humanas, sive procedant per naturales rationes, sive per astronomicas speculationes, sive per quascumque alias philosophorum considerationes aut magorum vel divinorum figmenta».

31. De la mateixa manera ens expliquem la interpretació de l'«stilus mendax» de Jr VIII,8 com a «stilus philosophicus» d'*Apologia*..., 75/271-76/277, PERARNAU (2001a), en un context també de càlculs apocalíptics: «Sed in materia prenoscendi ventura tempora propter necessitatem ecclesie, loquitur Jeremias [VIII,7-9] apertissime, quando dicit: "Miluus in celo cognouit tempus suum", et cetera, usque ibi: "Quomodo dicitis: 'Sapientes nos sumus, et Lex Domini nobiscum est'? Vere mendacium operatus est stilus mendax", scilicet, philosophicus, "scribarum. Confusi sunt sapientes, verbum enim Domini proiecerunt, et sapientia eius nulla est in eis"».

Cf. també la interpretació que fa Arnau de Vilanova, seguint la *Glossa Ordinaria*, de la «regula aurea» de Js VII,21.24-25 com a filosofia.

32. Cf. *Apologia*..., 121/1024-122/1026, PERARNAU (2001a): «Propterea clamant omnes, tam philosophi quam theologi, quod ocium est sentina seu pelagus omnium uiciorum»; *Apologia*..., 132/1177-1180: «Fit etiam bulbulcaritas eorumdem ex hoc euidetior, quoniam si predicta duo conferrent ueram nobilitatem, minimus demonum esset nobilior cunctis mortalibus, cum sit de genere angelorum, et cunctos philosophos atque theologos mortales precellat scientia»; *Apologia*..., 134/1226-1227: «Hanc autem stulticiam tam philosophi quam etiam sancti concorditer improbant [...]».

2.3. *Condemna Arnau de Vilanova l'estudi de la filosofia en teologia, i els teòlegs «qui aliquid de philosophia posuerunt in suis operibus»?*

Aquesta tesi condemnada i atribuïda a Arnau de Vilanova no és una citació textual de l'*Apologia*... Efectivament, no trobem enlloc de l'*Apologia*... cap condemna absoluta de l'estudi de la filosofia en teologia ni cap condemna dels teòlegs «qui aliquid de philosophia posuerunt in suis operibus»³³. Formalment, la manera de raonar d'Arnau de Vilanova sempre és la mateixa: o confronta un text bíblic amb una situació de fet que atribueix als teòlegs de París; o construeix un sil·logisme bíblic. En aquest darrer cas, Arnau de Vilanova estableix un text bíblic que li serveix de premissa major, descriu tot seguit un fet o una actitud dels teòlegs (premissa menor), i com a conclusió es pregunta directament (majoria de casos) o indirectament si aquella actitud o aquell fet determinat concorda amb el text bíblic. Les conclusions (en realitat —repetim— moltes vegades són preguntes que, més enllà del que suggereixen, res no afirmen ni neguen), doncs, no tenen mai més extensió que la que té el text bíblic que fa de premissa major.

Què diu, doncs, Arnau de Vilanova de la teologia i de l'ús de la filosofia en teologia? Un exemple de teologia vàlida serien les seves «assertiones catholicae», és a dir, les tesis profètiques i apocalíptiques, les quals són precisament catòliques perquè compleixen les condicions següents³⁴: *a*) es basen en el text sagrat i en les revelacions divines; *b*) exposen caritativament aquest text i aquestes revelacions, és a dir, amb zel de salvació dels fidels; *c*) per tal que els fidels menyspreïn les coses terrenals i desitgin les celestials. A més, cal afegir-hi dues condicions més: *d*) el teòleg ha de disposar de la gràcia divina³⁵; *e*) la teologia pressuposa l'exercici de la raó humana.

Per contra, si extraïem les diverses dades de la descripció fàctica que Arnau de Vilanova fa de la tasca dels teòlegs de París, tindrem que: *a*) en comptes de centrar-se a edificar el seu pròxim amb l'estudi del text bíblic i cercar la pietat i la conversió constant, els professors de París, *b*) s'exerciten en consideracions filosòfiques i proven de demostrar filosòficament la veritat teològica; *c*) dediquen la major part del seu temps a estudiar textos filosòfics; *d*) reflexionen sobre «considerationes intentionales», purament hipotètiques, sobre les quals no és possible d'arribar a cap conclusió; *e*) asseguts a la càtedra s'erigeixen quasi en «phytones», multipliquen els problemes, trenen arguments, formen sil·logismes; *f*) comenten i ponderen els textos d'Aristòtil i els altres filòsofs; i referit, en aquest cas als dominics-tomistes, *g*) al·leguen l'autoritat dels autors de la seva escola com si ningú no pogués anar més enllà d'aquests doctors. Aquesta realitat fàctica és contrastada i valorada amb afirmacions extretes de la Bíblia, especialment de les cartes paulines. Les conclusions d'Arnau de Vilanova serien condemnables tant com ho fossin els textos de sant Pau dels quals parteix. L'ús que els teòlegs de París fan de la filosofia no és condemnable per «racional»;

33. Cf. *supra* textos de les notes 12-25.

34. Cf. text reproduït *supra* de l'*Apologia*..., 68/152-69/158, PERARNAU (2001a).

35. Cf. p. ex., *Apologia*..., 57/6-59/18, PERARNAU (2001a).

ho és, al revés, per contradir la «veritatem inuincibilis rationis»³⁶: La «malicia magistralis inflationis [...] uulnerat eos in naturalibus, quoniam obscuratur in eis naturalis discretio»³⁷.

Queda una qüestió per respondre: són realment judicis de fet les descripcions que Arnau de Vilanova fa dels professors de París? No crec que pugui posar-se en dubte que, a la Universitat de París durant la segona meitat del segle XIII, i més encara a les acaballes del segle XIII i començaments del XIV, alguns teòlegs comentessin les obres d'Aristòtil i d'altres filòsofs, que reflexionessin sobre qüestions purament hipotètiques, que intentessin de demostrar filosòficament la veritat teològica, que dediquessin bona part del seu temps a comentar escrits filosòfics. Només cal pensar en l'obra filosòfica del teòleg Tomàs d'Aquino. L'impacte que causà en l'àmbit teològic la descoberta del nou Aristòtil fou enorme. Una de les conseqüències de la introducció del nou Aristòtil fou que certa teologia escolàstica provà d'erigir-se en «scientia» en el sentit aristotèlic, és a dir, com una *cognitio certa ex causis* subordinada a una ciència superior, la ciència de Déu i dels sants. A partir d'uns primers principis, els articles de la fe, el teòleg procedia deductivament segons les lleis de la lògica. La teologia passava a ser una «scientia» sistemàtica, teòrica i especulativa, en detriment de la seva dimensió profètica, històrica i pràctica. Arnau de Vilanova acusa els «doctors teòlegs» d'apartar-se de la pietat, precisament, per aquest caràcter principalment especulatiu i teòric de la seva teologia³⁸.

No hi ha cap condemna de la filosofia, ans únicament l'aplicació d'afirmacions de Pau sobre els perills de la saviesa purament humana a un concepte de teologia, la teologia escolàstica. Arnau de Vilanova no ataca la filosofia, sinó un mètode teològic.

36. Cf. p. ex., *Apologia...*, 130/1150, PERARNAU (2001a). Per això, Arnau no només els acusa de ser alienats «a diuina doctrina», sinó també «ab humana» (*Apologia...*, 69/172, PERARNAU [2001a]).

37. *Apologia...*, 79/293-296, PERARNAU (2001a).

38. Recordem que Tomàs D'AQUINO (1978) es posa la qüestió (*Summa Theologiae*, I, q.1, a.2) «Utrum sacra doctrina sit scientia». La resposta fa (p. 5): «Respondeo dicendum sacram doctrinam esse scientiam. Sed sciendum est quod duplex est scientiarum genus. Quaedam enim sunt, quae procedunt ex principiis notis lumine naturali intellectus, sicut arithmetica, geometria, et huiusmodi. Quaedam vero sunt, quae procedunt ex principiis notis lumine superioris scientiae: sicut perspectiva procedit ex principiis notificatis per geometriam, et musica ex principiis per arithmetica notis. Et hoc modo sacra doctrina est scientia: quia procedit ex principiis notis lumine superioris scientia Dei et beatorum. Unde sicut musica credit principia tradita sibi ab arithmetica, ita doctrina sacra credit principia revelata sibi a Deo». Més endavant (I, q.1, a.4), Tomàs D'AQUINO (1978), p. 7, afirma que la teologia «magis tamen est speculativa quam practica: quia principalius agit de rebus divinis quam de actibus humanis».

2.4. «...*quod dicimus temerarium et periculosum in fide, quia videtur condemnare Augustinum, Jeronimum, et alios doctores per Ecclesiam canonizatos, qui eundem modum tenuerunt?*»

En la història del cristianisme, ja des dels orígens —com mostren els textos paulins esmentats per Arnau de Vilanova— no han mancat autors de reconegut prestigi que han advertit dels perills que pot comportar l'estudi de la filosofia pagana per al teòleg. Les cartes i obres, posem per cas, d'Ignasi d'Antioquia, Tacià, Teòfil d'Antioquia, Tertul·lià, Hèrmies, o fins i tot el mateix Jeroni invocat en la sentència de Tarragona, en donen fe. Reprodueixo a tall d'exemple un fragment de l'*Epistola* XXII, §30, en el qual Jeroni explica un somni admonitori, conegut com a «somni anticiceronià», que tingué a mitja quaresma, després de nits de vetlla i de dejunis estrictes, i que li comportà conseqüències greus en la seva vida:

Interim parabantur exsequiae et vitalis animae calor toto frigente iam corpore in solo tam tepente pectusculo palpitabat, cum subito raptus in spiritu ad tribunalum iudicis pertrahor, ubi tantum luminis est tantum erat ex circumstantium claritate fulgoris, ut proiectus in terram sursum aspicere non auderem. Interrogatus condicionem Christianum me esse respondi: et ille, qui residebat, «Mentiris», ait, «ciceronianus es, non christianus; "ubi thesaurus tuus, ibi es cor tuum" [Mt VI,21]». Illico obmutui et inter verbera —nam caedi me iusserat— conscientiae magis igne torquebar illum mecum versiculum reputans: «In inferno autem quis confitebitur tibi?» [Sl VI,6]. Haec vos inter flagella resonabat. Tandem ad praesidentis genua provoluti, qui adstiterant, precabantur, ut veniam tribueret adulescentiae, ut errori locum paenitentiae commodaret exacturus deinde cruciatum, si gentilium litterarum libros aliquando legissem³⁹.

No seria tampoc difícil de trobar en l'època medieval autors, com Bernat de Claresvalls, els victorins, o, ja en l'època d'Arnau de Vilanova, els franciscans espirituals, que advertien dels perills que la filosofia podia comportar per al teòleg⁴⁰. Efectivament, les expressions «teologi philosophantes» o «philosophi

39. *Epistola* XXII, §30, JÉRÔME (1949), p. 144-145. La traducció catalana, JERONI (1993), p. 236, fa: «Mentre preparaven l'enterrament, i l'escalfor vital de l'ànima ja havia abandonat el cos tot fred, i només molt debíllment feia bategar el pit encara una mica tebi, vaig ser de sobte arrabassat en esperit al tribunal del Jurge. Allí la llum era tan intensa i era tanta la resplendor que sortia de tots els circumstants, que vaig caure a terra i no m'atrevia a mirar. Interrogat sobre el meu estat i condició, els vaig dir que era cristià. Però el qui seia replicà: "Mentida! Tu ets ciceronià i no cristià. 'On hi ha el teu tresor, també hi ha el teu cor' (Mt VI,21)". Vaig emmudir, i enmig dels assots (perquè va manar que m'assotessin, encara em torturava més la consciència i pensava en aquell verset: "Però, a l'infern, qui us lloarà?" (Sl VI,6). Aquesta era la veu que retrunyia entre els assots. A l'últim, els assistents a l'acte, agenollats davant el president, van suplicar que es concedís perdó a la meua juvenesa i ocasió d'esmena al meu error; però amb l'amenaça que s'acompliria més endavant tot el càstig si per un mai més tornava a llegir els llibres de la literatura pagana». Per a una bibliografia mínima sobre el somni, cf. JERONI (1993), p. 237, nota 66. Els somnis tenien per als cristians de l'època un sentit clarament premonitori.

40. Cf. el *De perlegendis philosophorum libris*, del franciscà espiritual Pèire Joan, en el qual podem llegir, DELORME (1949), p. 37: «Quoniam igitur haec philosophia est stulta, ideo perlegenda est caute».

teologizantes» que Arnaud de Vilanova utilitza en el text de l'*Apologia...* (cf. *supra*, text corresponent a la nota 26) per descriure els seus adversaris tenen una ja llarga història, especialment en la tradició franciscana. Efectivament, Pèire Joan (Oliu) ja havia utilitzat la mateixa expressió; s'havia mostrat molt crític envers aquells autors, com Tomàs d'Aquino, que —sempre segons l'espiritual franciscà— es desviaren de la doctrina tradicional i seguiren Aristòtil i els seus deixebles musulmans⁴¹. Els franciscans Bonaventura, Roger Marston, Roger Bacon, Boeci de Dàcia, Mateu d'Acquasparta, entre d'altres, també varen utilitzar més o menys en el mateix sentit aquesta expressió⁴². És més, Guillem de Luxi, dominic contemporani de Tomàs d'Aquino, en un sermó predicat a Saint-Jacques (París) per la festa de sant Esteve, empra les expressions esmentades per tal de desqualificar autors com Tomàs d'Aquino. Efectivament, Guillem de Luxi exhorta a «mirar cap el cel». Tot seguit, però, adverteix⁴³:

Alii aspiciunt ad infernum, ut theologi qui dimissis libris sanctorum inspicunt in libris dampnatorum et alios conuertunt ad inspectionem librorum philosophorum, in quibus etsi sunt multae ueritates, tamen cum hiis sunt ibi falsitates.

Més endavant, Guillem de Luxi identifica els «tres esperits impurs com granotes» que sortien «de les boques del drac, de la bèstia i del fals profeta», de l'Apocalipsi XVI,13, amb els «philosophi theologizantes, theologi philosophantes et canonistas litigantes», respectivament⁴⁴. Els primers semblen ser els mestres d'arts que tractaven de qüestions relatives a la fe, habitualment reservades als mestres de teologia, com per exemple l'eternitat del món o la providència. Els «theologi philosophantes» són, en la interpretació marcadament moderada de L.-J. Bataillon, reconegut editor de l'obra de Tomàs d'Aquino i membre de la Comissió Leonina, «théologiens qui faisaient d'Aristote un usage plus poussé que leurs collègues». Els canonistes sempre preparats per pledejar serien els advocats delerosos d'enriquir-se⁴⁵. Guillem de Luxi explica de la manera següent les seves raons⁴⁶:

Philosophi ubicumque ascenderunt ad diuina errauerunt. Voco theologos philosophantes, non qui libros naturales inspicunt quia debent eos uidere et si

41. *Responsio fratris Petri Ioannis ad aliqua dicta per quosdam magistros Parisienses de suis quaestionibus excerpta*, LABERGE (1935), p. 406. Cf. també els articles de D'ALVERNY (1974); i BURR (1971a) i (1971b). Extrec les dades següents d'un estudi que estic portant a terme sobre el concepte «philosophantes». Em sembla que aquest concepte pot ajudar a entendre la posició d'Arnaud de Vilanova, tot situant-la en la seva tradició.

42. Cf. GILSON (1952); completat, després, per G. POST (1954) i MICHAUD-QUANTIN, LEMOINE (1968).

43. D'aquest sermó s'han conservat dues «reportationes»: Soissons, Bibl. Munic., 125; i Venècia, Biblioteca Nazionale Marciana, lat. 92. Alguns fragments d'aquest sermó han estat editats —i ben estudiats— per BATAILLON (1976). El fragment citat és a la p. 168.

44. BATAILLON (1976), p. 168.

45. BATAILLON (1976), p. 168.

46. BATAILLON (1976), p. 168.

inueniant in eis uerum debent illud accipere tamquam suum, sed illos dico philosophantes qui alios retrahunt a libris sanctorum, conuertunt ad scientiam philosophicam.

Segurament, suggereix Bataillon, l'atmosfera intel·lectual que reflecteix el sermó de Guillem de Luxi predicat a Saint-Jacques, decididament hostil envers alguns mestres de l'orde dominicà, entre els quals no hi mancaria Tomàs d'Aquino, «pourrait mettre dans une lumière nouvelle le départ de Thomas pour Naples en 1272»!⁴⁷.

Un altre cas de valoració negativa de la filosofia i d'avertències contra els perills de la filosofia (en teologia) el trobem en una crònica anònima, també de l'orde dominicà:

A un Hermano en Inglaterra que preparaba, puliéndolo, un sermón que había de predicar a estudiantes, durmiendo una noche en su celda y medio soñando en dicho sermón, se le apareció el Señor Jesús con una biblia, que le puso ante los ojos, cubierta toda de inmundicia. Después de verla el Religioso así manchada, la abrió Cristo, y enseñándole la interior hermosura, le dijo: «Hermosa es en extremo; pero vosotros la mancháis de esta suerte con vuestras filosofías»

[...]

Contó un Hermano al que esto escribe, que habiéndose dedicado con gran afición al estudio de la filosofía, vio una noche que le llevaban al juicio de Dios y que allí le decían: «No eres fraile, sino filósofo», por lo cual le desnudaron y con grandísimo rigor le azotaron. Vuelto en sí, sintió en efecto por espacio de quince días fuertes dolores en la espalda y extorsiones de todos los miembros, como si velando hubiera sido realmente azotado⁴⁸.

No sembla que la posició d'Arnau de Vilanova sigui innovadora, temerària o perillosa, sinó plenament tradicional. Arnau de Vilanova, en recriminar als teòlegs tomistes l'ús que feien de la filosofia, tot presentant-los com els «esperits impurs» que sortien de la boca del drac de l'Apocalipsi (xvi,13), no fa res més que posar-se a la cua d'una tradició de pensadors, en la qual també hi ha arrel·lerats frares dominics contemporanis de Tomàs d'Aquino, com Guillem de Luxi, i una bona colla de frares franciscans. Aquests autors varen encunyar el concepte «*theologi philosophantes*», connotat negativament, per referir-se, d'alguna manera, si fem servir les paraules de É. Gilson⁴⁹, als «*théologiens de profession*» que «*philosophent néanmoins en théologie*», o, si manllevem l'expressió de la sentència, als «*doctores theologicos qui aliquid de philosophia posuerunt in suis operibus*», i més concretament a Tomàs d'Aquino i els seus seguidors. Ho repetim: les tesis d'Arnau de Vilanova no són noves. La novetat d'aquella època fou precisament la plena acceptació de la filosofia (aristotèlica) per part d'una certa teologia escolàstica.

47. BATAILLON (1976), p. 169.

48. *Vidas de los hermanos* (1928), p. 221 i 222.

49. GILSON (1952), p. 135.

Finalment, què diu Arnau de Vilanova de Jeroni i Agustí d'Hipona? Diverses vegades anomena Agustí d'Hipona⁵⁰. De Jeroni, Arnau de Vilanova cita un fragment del seu comentari a l'Evangeli de Mateu contra els falsos religiosos⁵¹. Mai no són esmentats com a possibles exemples dels falsos autors que utilitzen inadequadament la filosofia en teologia; sempre són citats precisament com «autoritats». Arnau de Vilanova de cap manera no ataca aquests autors canonitzats, ben contràriament, els cita amb respecte i reconeixement i en certa manera se situa en la mateixa tradició. No sembla que els signants de la sentència hagin escollit massa bé els exemples, especialment el nom de Jeroni, atès, en aquest cas sí, el temor, la precaució i la negativa absoluta manifestada pel pare de l'Església davant la filosofia i la cultura paganes.

3. Conclusió

3.1. L'Apologia... i l'Alia informatio beguinorum

Els signants de la sentència no varen mirar massa prim: redacten el text amb poca precisió, ambigüament, i atribueixen a Arnau de Vilanova tesis que no són en l'obra, l'*Apologia...*, que condemnen. En aquest sentit es torna a repetir el fet que el professor Josep Perarnau ja va constatar a propòsit de l'*Alia informatio beguinorum*⁵², és a dir, que no hi ha cap frase en aquesta obra que respongui «ad litteram» a la tesi condemnada. Arnau de Vilanova en l'*Alia informatio beguinorum* no condemna res, només explica i fonamenta bíblicament unes opcions personals:

no volem estudiar en scièncias philosophical o seglars, ne en les tradicions o doctines o ensenyament de Déu; res escrutar o enquerre per investigació o ensercament d'umana subtilitat [...] volem en les dites ciències ésser no tan solament rudes e ydiotes, mas encara cechs per tal que re d'aytal lum e nós no veygam, e encara sorts, no tal solament a dissimular nostres ontres e nostres blasfàmies, mas encara a no oyr disputacions o lissons d'aytals coses [...] e volem no tan solament ydiotes, mas encara foys ésser reputats en remembransa de la passió de nostre Déus Jhesucrist, per tal que ayam la saviea de Déu e no d'aquest món, magerment con moltes veus en sermon aiam oyt preÿcar que crestià en quant crestià res als no deu fer, mas seguir Jhesucrist als més que porà en exemples e en sa doctrina e sos enseyamens, e que les philosophical investigacions no són pròpies dels crestians, ans són comunes a tots lo infeels⁵³.

Remarquem les expressions «no volem»/«volem»/«volem» que circumscriuen les afirmacions dels beguins (redactades per Arnau de Vilanova davant d'una possible o real enquesta inquisitorial) a l'àmbit exclusivament personal. La frase més propera a la sentència seria «que les philosophical investigacions

50. *Apologia...*, 83/373; 84/378.381; 86/401; 86/417; 87/435; 87/442; 88/461; 89/471.473; 140/1334; 151/1586, PERARNAU (2001a).

51. *Apologia...*, 116/961-962, PERARNAU (2001a). JERONI (1969), p. 211, l. 70-71.

52. PERARNAU (1978), p. 74-75.

53. *Alia informatio beguinorum*, 71/490-72/496, 71/509-517, 71/521-72/536, PERARNAU (1978).

no són pròpies dels crestians, ans són comunes a tots lo infeels», d'abast més general, però tampoc en aquest cas no es tracta de cap condemna sinó d'un judici de fet, difícilment qüestionable. En conseqüència, conclou Perarnau, els inquisidors no només no són fidels als textos arnaldians, sinó que probablement ni tan sols varen entendre les afirmacions arnaldianes⁵⁴.

3.2. Arnau de Vilanova i els «sectantes opinionem Thomae (de Aquino)»⁵⁵: dues formes de pensar radicalment oposades

La polèmica entre Arnau de Vilanova i els teòlegs professionals és, entre altres coses, una confrontació entre dues teologies diverses: una teologia profètica, centrada en Jesucrist i en la Bíblia, i orientada essencialment envers la vida de cada dia, que parlava la llengua del poble; i una teologia escolàstica, universitària, de caràcter «científic», que acceptava plenament les mediacions de la filosofia aristotèlica, i que s'anava imposant com a ortodòxia. En darrer terme potser la sentència de Tarragona de 1316 no és res més que un episodi d'aquesta confrontació⁵⁶. Una clau d'interpretació la trobem en l'exposició de motius de la mateixa sentència:

[...] aliqui enim de dictis tractatibus seu libelis (d'Arnau de Vilanova) continent in se hereses, alii errores, alii temeritates, alii falsa et dubia circa fidem, multosque de catholicis viris simplicibus et mulieribus, qui ipsi utuntur libris (d'Arnau de Vilanova), et ex simplicitate et ignorantia adhaerent dictis ipsorum libellorum et tractatum, possent de facili perducere ad errorem et etiam ruinam [...] non solum christianorum laycorum, sed etiam omnium clericorum et religiosorum virorum cuiuscumque status seu conditionis existant [...] sint a coetu fidelium radicitus extirpanda⁵⁷.

54. PERARNAU (1978), p. 74: «Pensar que la doctrina d'Arnau resultava afectada per la proposició “damnat omnes scientias praeter theologiam” només demostra dues coses a càrrec dels inquisidors: la primera que a l'hora de condemnar no miraven massa prim, car la fórmula que acabem de recordar no és pas un model de fidelitat al pensament d'un autor que hom vol condemnar; segona, que segurament ni tan sols van entendre el que Arnau realment deia. Els qui partien del pressupòsit que Aristòtil encaixava, gairebé de manera perfecta, amb la fe cristiana i en feien un aiguabarreig al qual donaven el nom de teologia, ni tan sols entenen que hom no pogués estar d'acord, no ja amb el resultat de l'operació, ans amb els mateixos pressupòsits».

55. Cf. *infra*, n. 60.

56. CHABÁS (1899), p. 367, ja constata que «la condenación de las obras de Arnau» fou dictada «con pasión y contra las prescripciones canónicas». Efectivament, des del punt de vista formal, era matèria reservada a la Santa Seu. En la *Praesentatio facta Burdigaliae coram domino summo pontifice Clemente V*, Biblioteca Vaticana, Vat. Lat. 3824, f. 261b, llegim, segons les paraules del notari de la dita presentació, Bernardum Caprarii, que «dominus papa superior nominatus [és a dir, Climent V], respondens dicto magistro Arnaldo [...] dixit ei quod factum sive negotium ab ipso magistro Arnaldo propositum magnum erat [...] Adiciens idem dominus papa quod opera per ipsum magistrum eidem reddita [és a dir, totes les escriptes fins a l'estiu de l'any 1305], diligenti examinatione ac maturo consilio indigebant [...] recipiebat ea et examini ac iudicio suo et sedis apostolice reservabat».

57. SANTI (1987), p. 283-284.

L'èxit de difusió de les obres d'Arnau de Vilanova i l'arrelament en el poble de les seves idees eren percebuts per les autoritats que signaren la sentència —no oblidem que els frares de l'Orde de Predicadors, orde que tenia justament com a missió vetllar per la puresa de la fe, hi estaven ben representats— com una amenaça. Mirat des d'aquesta perspectiva no té res d'estrany que els adversaris més bel·ligerants d'Arnau de Vilanova fossin els dominics-tomistes. D'una banda, els dominics actuaven cada cop més com una veritable «scola»⁵⁸, l'«evangelista» de la qual era Tomàs d'Aquino, i Jesucrist, sempre segons Arnau, quedava reduït a la categoria de simple «poeta»⁵⁹. Escrigué Arnau de Vilanova a Jaume Blanc en el *Gladius iugulans thomatistas*:

Vos autem aestimo Thomatistas vocare quoscumque «sectantes opinionem Thomae», quem plures hactenus ut idolom celebre coluerunt⁶⁰,

i més endavant afegeix:

Claret etiam vobis, carissime, per preadicta, qualis fuerit illa stella, quam in auribus vestris Thomatistae sublimiter extollebant, ut dicitis. Nam cum dogmatizaverit in praedictis contra sententiam sanctorum eloquiorum, ut declaratum est supra, constat non habuisse solis proprietatis cum dixerit, ut audistis, contra dogmata veri solis. Tamen cum suae philosophiae radiis multos illuminaverit ad philosophandum, quis potest ei denegare stellae nomen et rationem? Sed quia perversitate dogmatis supradicti multitudinem innumerablem suorum sequacium in illa opinione abduxit a veritate sacra, proprius per aliquam stellam designare potest⁶¹,

i aquest estel, Tomàs d'Aquino, no és altre que l'estel caigut del cel de l'Apocalipsi IX, 1⁶², i els seus deixebles, els dominics-tomistes, les «llagostes que sem-

58. Recordem que un dels adversaris d'Arnau de Vilanova, Joan Vigorós, juntament amb un altre dominic també conegut d'Arnau de Vilanova, Ramon de Meullon, havien estat enviats pel mateix Capítol General de l'orde, l'any 1278 —és a dir, només quatre anys després de la mort de Tomàs d'Aquino—, a Anglaterra amb l'objectiu de defensar i difondre el tomisme.

59. *Gladius iugulans thomatistas*, Biblioteca Apostòlica Vaticana, Vat. Lat. 3824, f. 189a, REHO, 128/744-745: «Nam etiam apud infideles impium et prophanum esset facere de Christo poetam et de Thoma evangelistam». Cf., també, EHRLE (1920), p. 499.

60. *Gladius iugulans thomatistas*, Biblioteca Apostòlica Vaticana, Vat. Lat. 3824, f. 188b, REHO (1981-1982), 125/658-661. Cf. EHRLE (1920), p. 499.

61. *Gladius iugulans thomatistas*, Biblioteca Apostòlica Vaticana, Vat. Lat. 3824, f. 191b-c, REHO (1981-1982), 136/985-1002. Cf., també, EHRLE (1920), p. 500.

62. Reprodueixo el text de l'Apocalipsi (IX, 1-9) per tal de fer més clar el comentari d'Arnau de Vilanova: «Va tocar el cinquè àngel, i vaig veure a la terra un estel caigut del cel. Li van donar la clau del pou dels abismes; ell el va obrir i en va pujar una fumarada com la d'una gran fornall, que va enfosquir el sol i l'aire. Llavors, de dintre la fumarada, en van sortir unes llagostes que s'escamparen per tota la terra. Les llagostes van rebre un poder com el que tenen els escorpins, però els van ordenar que no fessin mal ni a l'herba ni a la vegetació ni als arbres: tan sols podien picar els homes que no portessin al front la marca de Déu. Els fou concedit no pas de matar-los, sinó de turmentar-los durant cinc mesos amb un turment com el que provoca la picada dels escorpins. Aquells dies els homes buscaren la mort i no la trobaran, desitjaren morir però la mort s'apartarà d'ells. Aquelles llagostes semblaven cavalls equipats

blaven cavalls equipats per a la guerra» (Ap IX,7), els quals són l'enemic, qui sub specie boni fideles abducit a studio sacri textus, praetendens eis, quod per subtilitates philosophicas, hereticorum versutiae plenius retundentur⁶³.

Els estils de pensar, les idees, les conviccions i els interessos que defensen Arnau de Vilanova i els dominics-tomistes no poden ser més contraposats.

3.3. Analogies de fons entre la teologia i la medicina

Arnau de Vilanova es formà acadèmicament sobretot com a metge; durant molts anys exercí la medicina i escriví un conjunt d'obres mèdiques que li valgueren reconeixement i fama⁶⁴. En canvi, la redacció de les seves obres de teologia es limita als darrers vint anys de la seva vida. Segurament la seva formació mèdica, la seva experiència docent a l'Escola de Medicina de Montpeller i la pràctica com a metge de reis i papes, influïren una bona mica en la seva manera d'entendre la teologia⁶⁵. A mesura que avanci l'edició de les *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia* anirem coneixent cada cop millor el seu pensament filosòfic i teològic⁶⁶. A simple tall d'hipòtesi, voldria plantejar ara unes analogies entre el mètode mèdic i el mètode teològic d'Arnau de Vilanova, i més concretament entre l'actitud davant les obres dels metges clàssics i davant la Bíblia, que, em sembla, ens poden ajudar a entendre i explicar-nos el concepte arnaldian de teologia, la tasca que ell mateix intentà de portar a terme com a reformador social i, sobretot, l'ús limitat que fa del saber antic en l'àmbit de la teologia⁶⁷.

per a la guerra; duïen al cap una mena de corones d'or i tenien la cara com de persones humanes, cabellera de dona i dents de lleó. Portaven unes cuirasses d'acer, i el brogit de les seves ales era com el d'una munió de carros de guerra llançant-se a la batalla. Com els escorpins, duïen cuab amb fiblons, que havien rebut el poder de fer mal als homes durant cinc mesos. El seu rei és l'àngel dels abismes, anomenat Abadon en hebreu i Apol·lioni en grec».

63. *Gladius iugulans thomatistas*, Biblioteca Apostòlica Vaticana, Vat. Lat. 3824, f. 192a, REHO (1981-1982), 137/1045-138/1052. Cf., també, EHRLI (1920), p. 500-501.

64. D'aquesta fama d'Arnau de Vilanova assolida al llarg de la seva vida i també després en dona prova la difusió de les seves obres mèdiques. Cf. S. GIRALT (2002). Cf., també, GIRALT, S. (2002a).

65. Per a una exposició de la vida d'Arnau de Vilanova i una presentació general i sintètica de la seva obra mèdica, cf. MENSA (1997a), p. 13-35 i p. 36-56. L'obra mèdica d'Arnau de Vilanova ha estat ben estudiada, entre d'altres, per PANIAGUA, J.A. (1994); McVAUGH, M. R. (1993); GARCÍA BALLESTER, J. (1982) i (1989). Recomanem especialment les introduccions —extenses, ben documentades i realitzades pels millors especialistes— dels diversos volums publicats de les *AVOMO*. Cf., per als primers vint-i-cinc anys de les *AVOMO*, l'opuscle: *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia (1975-2000)* (2001). Per als estudis sobre l'obra mèdica d'Arnau de Vilanova, vegeu l'estudi de Sebastià Giralt, «Bibliografia arnaldiana (1994-2003). Segona part: corpus mèdic i alquímic», p. 707-734, MENSA, J.; GIRALT, S. (2003). Per a presentacions generals de la medicina d'Arnau de Vilanova en la seva època, vegeu: GIRALT, S. (1996); McVAUGH, M. (2003).

66. Cf. *AVOTH*, III (2004); i IV (2007).

67. Les relacions entre medicina i teologia han estat estudiades per ZIEGLER (1995), p. 249-303 (és summament interessant l'apartat «Parallels between Arnau's medical and spiritual epis-

1. En l'*Speculum medicinae* Arnau de Vilanova defineix la medicina com la

«scientia cognoscendi dispositiones humani corporis in quantum sanabile et conservandi sanitatem inventam in eo et restituendi deperditam quantum possibile fuerit»⁶⁸.

Remarquem que per a Arnau de Vilanova la medicina no és una simple «ars», com afirmaven els metges «empírics» de l'època, sinó una «scientia» en el sentit aristotèlic⁶⁹. I la raó de ser d'aquesta «scientia» és la salut: la medicina ha d'estar orientada, doncs, envers la praxi mèdica. Per a Arnau de Vilanova, hereu del llegat galènic, la salut consisteix en l'equilibri de les diverses qualitats elementals. Quan aquest equilibri es trenca, el metge l'ha de restituir naturalment o amb la prescripció de fàrmacs⁷⁰.

Arnau de Vilanova concep la teologia no com un sistema doctrinal de veritats i dogmes que tindria validesa objectiva per ell mateix, sinó com un saber eminentment pràctic, és a dir, que ha de fomentar la pietat o la caritat. Arnau de Vilanova afirma en el *De prudentia*...⁷¹:

«Sana vero doctrina est illa per quam traditur notitia veritatis utilis ad salutem».

Especular per especular no serveix de res. El teòleg, com el metge, ha d'ajudar a mantenir la «salut», o a recuperar-la si hom l'ha perduda. Arnau de Vilanova estava convençut que la societat cristiana de la seva època estava malalta —és a dir, la fe de molts cristians era superficial, o per dir-ho amb una frase que ha fet fortuna, eren cristians «més per usança comuna que per devoció»⁷²— i, en certa manera, creia que el seu anunci profètic i apocalíptic era la medicina que podia ajudar a restituir l'equilibri, el tro fort que podia desvetllar les consciències endormiscades⁷³.

temology», p. 277-293; i (1998), especialment p.115-175. Vegeu, també, BAZELL, D. (1995); CRISCIANI, C. (1978); SALVADOR DE LES BORGES (1957); i DIEPGEN, P. (1909) i (1922).

68. Arnaldi de VILLANOVA (1532), f. 1.

69. Per a les aportacions d'Arnau de Vilanova en el context de la medicina de la seva època, cf. els estudis de GARCÍA BALLESTER (1982) i (1989).

70. PANIAGUA (1994), p. 83-93 i 317-325; i, sobretot, McVAUGH (1975).

71. *De prudentia*..., 834/12-13, Graziano DI SANTA TERESA (1967); o, en l'edició crítica tot just acabada de publicar, *AVOThO*, IV (2007), 215/130-131. Josep Perarnau ha estudiat diverses vegades, en el decurs de les seves edicions crítiques d'obres d'Arnau de Vilanova, el concepte arnaldí de teologia. Vegeu, especialment, PERARNAU, J. (1992), p. 64: «Per això, creuria que, almenys dels elements de judici disponibles en aquest moment, se'n dedueix que el nucli doctrinal de les obres religioses d'Arnau de Vilanova és constituït per la convicció que l'única teologia vàlida és la que s'encamina a la pràctica d'algun aspecte de la vida cristiana».

72. VILANOVA, Arnau de (1947). *Raonament d'Avinyó*, p. 171/14-15.

73. MENSA (1998), p. 245-265. De forma més general, ZIEGLER, J. (1998), p. 269, remarca: «Arnau's medical frame of mind is expressed in a high-level medical language characterized by dense medical imagery, rich with the tropes of anatomy and disease, intercalated spontaneously into the text without moralization and without citing specific medical au-

2. El millor concepte de medicina, segons Arnau de Vilanova, no es trobava en les summes de l'època, sinó en fonts clàssiques, especialment en les obres de Galè i d'Hipòcrates. Les obres de Galè, el «nou Galè», donarien la base conceptual que la medicina de l'època necessitava per tal de constituir-se en «scientia». Hipòcrates era el metge «*expertissimus*» i Galè «*eius expositor*». La recuperació de Galè, el «nou Galè», esdevindrà una prioritat per a Arnau de Vilanova i, en general, per a la medicina de l'època⁷⁴. Els metges àrabs havien transmès els tractats galènics amb comentaris i glosses. Calia anar més enllà d'aquests metges àrabs, recuperar el Galè genuí. Hom només podia acceptar els comentaris dels metges àrabs quan concordaven totalment amb Galè. Aquest seria el cas de les obres dels metges al-Kindi i al-Razi (un segon Galè, en paraules d'Arnau). En canvi, Arnau de Vilanova reprova els comentaris d'Averrois (el «Comentador» que, quan s'aparta de Galè, és també un «calumniador») o, en certa manera, d'Avicenna: la medicina seria per a ells una simple art empírica. La recuperació de l'autèntica i genuïna obra de Galè, del seu sistema conceptual, esdevé una condició i una exigència per tal que la medicina pugui constituir-se en «scientia». Ara bé, això no significa que la medicina de Galè no pugui ser millorada. El bon comentador de Galè ha de fer més clar allò que Galè hauria dit de forma inadequada⁷⁵. Més enllà, però, del valor que Arnau de Vilanova està disposat

thorities. This type of imagery is overwhelmingly dominant in his figurative language. He uses medical knowledge in a spiritual context in a neutral way without moral and theological assumptions, and the physical body as a starting-point for discussing the spiritual body. Arnau extended his professional preoccupation with purging the body of its malignant humours to the mystical body of the Church, which he diagnosed as diseased and to which he offered remedies that would guarantee its full recovery. He also offered cures for unbalanced mental composition or complexion and suggested means for maintaining healthy souls. The therapeutic certainty which characterized his spiritual cure may have derived from the medical certainty so important for him as a physician».

74. GARCÍA BALLESTER, L. (1982), p. 119: «No hay duda que si Hipócrates fue el *expertissimus*, Galeno fue —con palabras de Arnau— *eius expositor*. Ya hemos comentado anteriormente las razones teóricas y prácticas aducidas por Arnau sobre la necesidad de leer y estudiar directamente las obras de Hipócrates y de Galeno. La posesión de una adecuada técnica médica y la aplicación de los remedios basados en ella pasa ineludiblemente, en opinión de Arnau, por el conocimiento de las obras de estos “artífices de la medicina racional”. La consolidación de la medicina escolástica en Montpellier alcanzó su plenitud en torno a un “nuevo Galeno” que hizo su aparición franca por los años ochenta del siglo XIII y que fue institucionalizado en dos momentos, representados respectivamente, por las ordenaciones de 1309 y de 1340 que regularon los estudios médicos en Montpellier».
75. PANIAGUA (1994), p. 85-87. Paniagua, p. 85, afirma: «Arnau hace un galenismo más “galénico” que el habitual en su ambiente; no se conforma con la doctrina común, cuando cree que puede encontrarla más pura en las fuentes clásicas; raó per la qual, p. 85, encara que sigui plenament un autor «medieval típic», «si se quiere ver en él una actitud precursora del Renacimiento, ha de ser en la línea de los humanistas de aquel período auroral de los tiempos modernos; que no fueron innovadores por sistema sino restauradores de la antigüedad perdida, que buscaron en los textos griegos reencontrados los paradigmas del pensamiento». En conseqüència, p. 85: «Y en todo caso, prefiere lo dicho por Galeno en sus obras a la elaboración realizada por los autores árabes. Al propio Avicenna, al autor de esa enciclopedia

a reconèixer als metges àrabs, la veritat és que, per dir-ho amb paraules de L. García Ballester,⁷⁶

la obra entera mèdica de Arnau, como la de sus contemporáneos cristianos, está toda ella empapada de arabismo.

Així com l'obra de Galè assegura una base conceptual a la medicina de l'època d'Arnau de Vilanova, també el text bíblic (la paraula de Déu) ha de ser la base de la teologia. I, si els metges que comenten Galè, no s'han d'apartar del text, sinó que els seus comentaris hi han de concordar plenament, tampoc els comentaris i les glosses dels teòlegs han de discrepar del text bíblic i l'han de fer més clar (en aquest cas són «quasi paraules de Déu»). El teòleg ha de prescindir dels comentaris, de les especulacions, de les qüestions estèrils, de les interpretacions que van més enllà del text bíblic i no hi concorden. Fins i tot, però, la Bíblia —com les obres dels metges clàssics— està subordinada a un bé pràctic: la caritat dels fidels⁷⁷. Una mateixa actitud intel·lectual de fons porta Arnau de Vilanova a recuperar en l'Escola de Medicina de Montpeller la gran font clàssica de l'època, Galè, el ver i genuí Galè, i a prescindir dels autors clàssics en la lectura de la Bíblia.

médica que es el *Canon*, se le opone Arnau siempre que le parece discrepar del recto galenismo». Ara bé, p. 86: «Galeno es para Arnau fundamento sólido, pero perfectible; sobre su base se siente capaz de edificar una construcción científica mejor estructurada, de exponer con mayor claridad "lo que Galeno dijo de un modo tosco e inadecuado"».

76. GARCÍA BALLESTER, L. (1989), p. 94. El paràgraf sencer fa: «Hablar de influencias de la medicina islámica en la obra médica de Arnau puede inducir a confusión. La obra entera médica de Arnau, como la de sus contemporáneos cristianos, está toda ella empapada de arabismo. No es posible entender nada de la obra médica de Arnau, ni de la escolástica médica europea del momento, sin tener en cuenta que el meridiano intelectual de los médicos universitarios pasaba por los comentarios de Averroes a Aristóteles, en filosofía natural, y por los escritos médicos de Haly Abbas (*Pantegne*), Isaac Israelí, Avicena, Razes y el propio Averroes, por citar los más importantes». PANIAGUA, J. A. *L'arabisme à Montpellier dans l'oeuvre d'Arnau de Vilanova*, 317-325, dins: PANIAGUA, J. A. (1994), p. 322, fa l'observació següent: «Sans doute, dans cette inimitié contre Averroes il y a plus qu'une simple différence du jugement médical. Il s'agit plutôt de la conséquence d'une opposition plus fondamentale, d'ordre philosophique et théologique. Quand on connaît l'attitude spirituelle d'Arnau de Vilanova exprimée dans ses écrits religieux et par son intervention dans les polémiques ecclésiastiques de ses temps, on comprend qu'il devait être rangé parmi ces anti-averroïstes qui luttaien contre le rationalisme audacieux et parfois hérétique des partisans du "Commentator". Si Arnau n'a pas parlé publiquement, comme son compatriote Ramon Llull, contre cet Averroes sceptique, trompeur et impie, dessiné par la légende commune de son époque, il l'a attaqué d'une façon indirecte en s'opposant à ses conceptions médicales. L'image qu'il avait sous ses yeux de l'Averroes philosophe, a été projetée par Arnau sur l'Averroes médecin».

77. Els estudiosos sovint destaquen la semblança entre el pensament bíblic d'Arnau de Vilanova i el de Luter. Certament, ambdós pensadors atorguen un protagonisme especial en la reflexió teològica a la Bíblia, i, en certa manera, Arnau de Vilanova pot ser considerat un precedent del teòleg alemany. En Arnau de Vilanova, però, manca aquella absolutització del text bíblic que implica l'aforisme luterà de la *Sola Scriptura*. Al capdavant també la Bíblia és un mitjà o instrument subordinat a la salvació del fidel.

Les obres mèdiques d'Arnau de Vilanova demostren el bon coneixement que posseïa d'Aristòtil; en canvi, en les seves obres teològiques només és citat comptadíssimes vegades⁷⁸. Els comentaris i les glosses que els teòlegs escolàstics solien fer al text bíblic, amb observacions i idees extretes d'obres clàssiques —especialment d'Aristòtil— només servien per igualar-lo. Fins i tot el simple cristià, sempre segons Arnau de Vilanova, hauria de llegir la Bíblia en llengua vernacle «sine glossa»⁷⁹. En certa manera, poden ser il·lustratives les paraules de consell per a la reina Elionor (muller de Frederic de Sicília) de la *Informació espiritual*⁸⁰:

a digmenges e festes, en ores covinents, farà legir, en audència de ses fylles e de sa compa[yn]a, les Escriptures, [on] la veritat evvangelical serà en romanç espresada, purament e clara, quar alí trobarà pus fins [ser]mons que en al[t]re loc.

Hi ha, però, una diferència fonamental entre la medicina i la teologia. Per exercir la medicina és necessària una preparació acadèmica adequada, per ser un bon teòleg cal sobretot la gràcia de Déu. No hi fa res, doncs, que Arnau de Vilanova només hagi estudiat sis mesos de teologia, com reconeix en les seves obres. El més important és que Déu il·lumini el teòleg.

3. I afegim encara una darrera analogia entre els metges avicennistes que només⁸¹

saben repetir el que va dir el seu cap, Avicenna, el gran volum del qual [el *Cànon*], es complauen a estudiar, i se senten satisfets quan des de les seves càtedres fan ostentació d'un volum tan gruixut

i, per seguir Avicenna, en certa manera s'aparten de la medicina de Galè⁸²; i els dominics-tomistes que fan de Crist un poeta i de Tomàs d'Aquino un evangelista. Els dominics-tomistes sempre tenen a la boca arguments d'autoritat del tipus següent⁸³:

78. Dins MENSA (1998), p. 128-131, el lector interessat pot trobar un recompte de les citacions arnaldianes d'Aristòtil i dels altres autors de l'antiguitat clàssica en les obres polèmiques (1297-1305).

79. Per al pensament bíblic d'Arnau de Vilanova i, particularment, per a la seva exegesi, remeto el possible lector al meu estudi, MENSA (1997b), p. 221-294.

80. VILANOVA, Arnau de (1947), p. 231/21-232/2. Per a l'ús dels textos bíblics en català en l'obra d'Arnau de Vilanova, cf. MENSA (1989). Per al procés de traducció ?i divulgació? de la ciència al català, vegeu l'interessant estudi de CIFUENTES, L. (2006).

81. Cf. VILANOVA, Arnau de (1532), f. 95b. Cf. també PANIAGUA (1994), p. 299, nota 27; i GARCIA BALLESTER, L. (1982), p. 143.

82. Parlant d'Averrois i dels averroistes, Arnau de Vilanova, *AVOMO*, II, p. 201/28-37, afirma: «Cum enim sint ingeniosi et perspicaces, presumunt de se plus quam sit, et subponunt quod eorum cognicio sit indeceptibilis; et ideo negligunt discutere quod presentat eis fantasia, et sic deluduntur ab ea. Et talis fuit auctor iste, specialiter in medicinalibus considerationibus, nam in omnibus erravit in quibus invecus est contra Galienum; et ideo contra euc specialiter scripsimus tractatum de intencione medicorum, et tractatum de considerationibus operis medicine, ac epistolam de dosi tyriacalium medicinarum, ne laberentur in errorem debiles occasione dictorum suorum».

83. *Apologia*..., 80/307-310, PERARNAU (2001a). Cf. *supra*, nota 25.

talis doctor noster famosus et celebris determinat oppositvm, uel in *Quarto Sententiarum*, uel in tali *Summa*, aut in tali scripto.

Un dels adversaris d'Arnau de Vilanova en la polèmica escatològica fou precisament Joan Vigorós, encarregat com hem vist de difondre l'escola o el pensament tomista. Els tomistes, en certa manera, tenen una actitud semblant a la dels metges àrabs: aigualeixen amb comentaris i interpretacions personals la veritable font de coneixement (l'obra de Galè o la Bíblia).

4. Bibliografia

- ARNALDI DE VILLANOVA (1532). *Opera nuperrime revisa*. Lió.
- Arnaldi de Villanova *Opera Medica Omnia (AVOMO)*: (1975). II. *Aphorismi de gradibus*. Edidit et praefatione et commentariis anglicis instruxit Michael R. McVaugh. Granada-Barcelona: Universitat de Barcelona.
- Arnaldi de Villanova *opera Medica Omnia (1975-2000)*. 25 anys d'un projecte internacional (2001). Col·loquis d'Història de la Ciència i de la Tècnica, 3. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica.
- Arnaldi de Villanova *Opera Theologica Omnia (AVOThO)*:
(2004). III. *Introductio in librum (Ioachim) «De semine scripturarum»*. *Allocutio super significatione nominis Tetragrammaton*. Curante Josep Perarnau. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, Scuola Superiore di Studi Medievali e Francescani.
(2007). IV. *Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei. Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*. Curante Josep Perarnau. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, Scuola Superiore di Studi Medievali e Francescani.
- BATAILLON, L.-J. (1976). «Les crises de l'Université de Paris d'après les sermons universitaires». *Miscellanea Mediaevalia*, 10, p. 155-169.
- BAZELL, D. M. (1995). «De esu carniū: Arnald of Villanova's defence of carthusian abstinence». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, XIV, p. 227-248.
- BLANCH, J. (1951). *Arxiepiscopologi de la santa Església metropolitana i primada de Tarragona*. Transcripció i prologació de Joaquim Icart. II. Tarragona: Agrupació de Bibliòfils. N'hi ha una segona edició de l'any 1985, Tarragona: Diputació Provincial.
- BURR, D. (1971a). «The Apocalyptic element in Olivi's critique of Aristotle». *Church History*, 40, p. 15-29.
- BURR, D. (1971b). «Ioannis Olivi and the Philosophers». *Franciscan Studies*, 31, p. 41-71.
- CHABÁS, R. (1899). «Arnaldo de Vilanova y sus yerros teológicos». *Homenaje a Menéndez y Pelayo en el año vigésimo de su profesorado. Estudios de erudición española con un prólogo de D. Juan Valera*, II. Madrid: Librería General de Victoriano Suárez, p. 367-382.
- CIFUENTES, L. (2006²). *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*. (Col·lecció Blanquerna, 5). Barcelona, Palma de Mallorca: Universitat de Barcelona, Universitat de les Illes Balears.

- CRISCIANI, C. (1978). «Exemplum Christi e sapere. Sull'epistemologia di Arnaldo da Villanova». *Archives Internationales d'Histoire des Sciences*, 28, p. 245-292.
- D'ALVERNY, M.-Th. (1974). «Un adversaire de saint Thomas: Petrus Iohannis Olivi». *St. Tomas Aquinas, 1274-1974. Commemorative Studies*. II. Foreword by E. Gilson, Toronto, 1974, p. 179-218.
- DELOREME, F. (1941). «Fr. Petri Ioannis Olivi tractatus *De perlegendis philosophorum libris*». *Antonianum*, XVI, p. 31-44.
- DIEPGEN, P. (1909). *Arnald von Villanova als Politiker und Laientheologe*. Berlín-Leipzig.
- (1922). *Studien zur Geschichte der Beziehungen zwischen Theologie und Medizin im Mittelalter: Die Theologie und der ärztliche Stand*. Berlín.
- EHRLE, F. (1920). «Arnaldo de Villanova ed i "Thomatiste"». Contributo alla storia della scuola Tomistica». *Gregorianum*, 1, p. 475-501.
- FORTUNY, F. (1989 [1991]). «La filosofia d'Arnau de Vilanova». *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, III, p. 19-54.
- GARCÍA BALLESTER, L. (1982). «Arnau de Vilanova (c. 1240-1311) y la reforma de los estudios médicos en Montpellier (1309): El Hipócrates latino y la introducción del nuevo Galeno». *Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinæ Scientiarumque Historiam Illustrandam*, 2, p. 97-158.
- (1989). «Las influencias de la medicina islámica en la obra médica de Arnau de Vilanova». *Estudi General*, 9, p. 79-95.
- GILSON, É. (1952). «Les "Philosophantes"». *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge*, 19, p. 135-140.
- GIRALT, S. (1996). «Arnau de Vilanova en el galenisme medieval», *Auriga*, 16, p. 13-17.
- (2002). *Arnau de Vilanova en la impremta renaixentista*. Manresa: Col·legi Oficial de Metges de Barcelona i Mútua Manresana.
- (2002). «Las ediciones renacentistas de Arnau de Vilanova en Basilea: entre el paracelsismo y el protestantismo». Dins: *Humanismo y pervivencia del mundo clásico*. III. Homenaje al profesor Antonio Fontán. Madrid: Ediciones del Laberinto, p. 2357-2366.
- GRAZIANO DI SANTA TERESA (1967). «Il *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* di Arnaldo da Villanova». *Divinitas*, 11, p. 821-844.
- GURLI, M., ed. (2003). *Medieval Iberia: An Encyclopedia*. Nova York: Routledge.
- HIERONYMI (1969). *Commentariorum in Matthaeum libri IV*, dins: *S. Hieronymi praesbyteri opera. Pars I. Opera exegetica*, ed. Hurst-Adriaen («CC SL, LXXVII», 7), Turnholt, Brepols.
- JÉRÔME, Saint (1949). *Lettres*, I. París: Les Belles Lettres.
- JERONI (1993). *Homilies. Vides d'ermitans. Cartes*. Introducció d'Alexandre Masoliver. Traducció de Joan Bellès, Nolas del Molar i Jaume Fàbregas. Barcelona: Editorial Proa.
- LABERGE, D. (1935). «Fr. Petri Ioannis Olivi tria scripta sui ipsius apologetica annorum 1283 et 1285». *Archivum Franciscanum Historicum*, 28, p. 130-155 i 374-407.
- MCVAUGH, M. R. (1975). «The Development of Medieval Pharmaceutical Theory», dins: *AVOMO*, II.
- (1982). «Further Documents for the Biography of Arnau de Vilanova». *Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinæ Scientiarumque Historiam Illustrandam*, 2, p. 363-372.
- (1993). *Medicine before the Plague. Practitioners and their Patients in the Crown of Aragon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2003). «Arnau de Vilanova», dins: *GURLI, M. (2003)*, p. 837-838.

- (2006). «Arnaud de Vilanova and Paris: one embassy or two». *Archives d'Histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge*, 72, p. 29-42.
- MENÉNDEZ Y PELAYO, M. (1948). *Historia de los Heterodoxos Españoles*. Edición preparada por D. Enrique Sánchez Reyes. VII. *Apéndice 1: documentos*. Santander: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- MENSA I VALLS, J. (1989). «Les citations bibliques en català en les obres d'Arnaud de Vilanova». *Revista Catalana de Teologia*, XIV, p. 517-526.
- (1994). *Arnaud de Vilanova, espiritual: guia bibliogràfica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1996). «¿Fue Arnaud de Vilanova un profeta apocalíptico?». *Bulletin de Philosophie Médiévale*, 38, p. 125-140.
- (1997a). *Arnaud de Vilanova*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor.
- (1997b). «Comparació entre les regles i els principis d'interpretació bíblica de les obres autèntiques d'Arnaud de Vilanova, i les de l'«Expositio Apocalypsis» i de l'«Expositio super vigesimum quartum capitulum Matthaei»». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 17, p. 221-294.
- (1998). *Les raons d'un anunci apocalíptic. La polèmica escatològica entre Arnaud de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professionals (1297-1305): anàlisi dels arguments i de les argumentacions*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya.
- MENSA, J.; GIRALT, S. (2003). «Bibliografia arnaldiana (1994-2003)». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 22, p. 665-734.
- MENSA, J.; REQUESENS, J. (2006). «Arnaud de Vilanova: herència de cent vint-i-cinc anys d'estudis». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 25, p. 529-564.
- MICHAUD-QUANTIN, P.; LEMOINE, M. (1968). «Pour le dossier des "Philosophantes"». *Archives d'Histoire et Littéraire du Moyen Âge*, 35, p. 17-22.
- MIGNE, J. P. (1852). *Patrologiae latinae cursus completus*. 113. WALAFRIDI STRABI, *Glossa ordinaria*. París.
- PANIAGUA, J. A. (1994). *Studia arnaldiana. Trabajos en torno a la obra médica de Arnaud de Vilanova, c. 1240-1311*. Barcelona: Fundación Uriach 1838.
- PERARNAU, J. (1978). *L'«Alia informatio begunorum» d'Arnaud de Vilanova*. Barcelona: Facultat de Teologia.
- (1988-1989). «El text primitiu del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* d'Arnaud de Vilanova. En apèndix, el seu *Tractatus de tempore adventus Antichristi*». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 7/8, p. 7-169.
- (1992). «L'Allocutio christini... d'Arnaud de Vilanova. Edició i estudi del text». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 11, p. 7-135.
- (2001a). «L'Apologia de versutis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi, canonicum Dignensem d'Arnaud de Vilanova. Edició i estudi; i transcripció del *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi "De adventu Antichristi"*». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 20, p. 7-348.
- (2001b). «Sobre la primera crisi entorn el *De adventu Antichristi* d'Arnaud de Vilanova: París 1299-1300». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 20, p. 349-402.
- (2001c). «Sobre l'estructura global del *De tempore adventus Antichristi* d'Arnaud de Vilanova». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 20, p. 561-574.
- (2002). *Tres textos d'Arnaud de Vilanova i un en defensa seva*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya.
- POST, G. (1954). «"Philosophantes" and "Philosophi" in Roman and Canon Law». *Archives d'Histoire et Littéraire du Moyen Âge*, 21, p. 135-138.

- REHO, C. (1981-1982). *La polemica di Arnaldo da Villanova contro i Domenicani Tomisti nel «Gladius iugulans thomatistas» (1304)*. Tesi di Laurea in Filosofia, Università degli Studi, Bari, Facoltà di Lettere e Filosofia.
- SALVADOR DE LES BORGES (1957). *Arnau de Vilanova moralista* (Arxiu de la Secció de Ciències, XXV). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- SANTI, F. (1985). «Gli *Scripta Spiritualia* di Arnau de Vilanova». *Studi medievali*, XXVI, p. 977-1014.
- (1987). *Arnau de Vilanova, L'obra espiritual*. València: Diputació Provincial.
- THOMAE AQUINATIS, Sancti (1978⁴). *Summa Theologiae*. I. Cura Fratrum eiusdem Ordinis. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos.
- Vidas de los hermanos. Leyenda histórica maravillosa de la Orden de Predicadores en el siglo XIII*. Versión de latín con una introducción sobre la misma Orden por el R.P. Fr. Paulino Álvarez, Vergara, 1928.
- VILANOVA, Arnau de (1947). *Obres catalanes. I. Escrits religiosos*. A cura de M. Batllori. Pròleg de J. Carreras i Artau. Barcelona: Editorial Barcino.
- VILLANUEVA, J. (1851). *Viage literario a las iglesias de España. XIX. Viage a Barcelona y Tarragona*. Madrid: Imprenta Real.
- ZIEGLER, J. (1995). «Arnau de Vilanova: a case-study of a theologizing physician». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, XIV, p. 249-303.
- (1998). *Medicine and Religion c. 1300. The case of Arnau de Vilanova*. Oxford: Clarendon Press.
- (1999). «*Ut dicunt medici*. Medical Knowledge and Theological Debates in the Second Half of the Thirteenth Century», *Bulletin for the History of Medicine*, 73, p. 208-237.